

Հեղինակին. Եթէ հռչակաւոր մենաստաւ, նին Տարե կոչումը որ և իցէ յարաբեւ, բութին մը չունի Եւստաթէոս անունով առաքելոյ կամ նահատակի մը անձին և կամ նշխարաց հետ, կը հաճի՞ արդեօք բացատրել յեզի թէ ուսկից ծագած է այդ անունը: Մինչև ի նոր ապացոյց մենք պիտի շարունակենք հաստատել որ Տարե կոչումը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ Եւստաթէոս անունան կրճատումը:

Այսչափ բաւական ըլլալ ի փակումն մեր տեսութեանց Մեծ. Հօր «Կարևոր խնդիր, ներքո ուսումնասիրութեան անճշտութեան» և բանասիրական թեքութեանց նկատմամբ. և անցնինք այլևս բուն խնդրոյն հետազոտութեան, թէ արդեօք ՀԱՅՈՑ ՄԷՃ ԵՂԱՄ ԵՆԱՔԱՆ ԶՍ. ԳԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԻՌՈՐԶ ՔՐԻՍՏՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՐՈՁՈՒԹԻՒՆ ՄԸ, (շարունակելի)

Հ. Յ. ԱՊԻՐ

## ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՔԱՂ

(Բնի և Գրքեր-Բնիկ Դ. 1-1000 Ա-Երբ-Են)

(շար. տես Բազմապէս, 1928, էջ 72)

ԺԲ. — Ղուկ. ԺԵ. 8-9.

«Կամ ո՞վ իցէ կիւ... (9) Կոչէ զբարեւ կամս և զզրացիս»:

Յոյն բնագիրն ունի «φίλας και γειτόνας» = բարեկամունքներն ու զրացունքները, ինչպէս նաև բոլոր թարգմանութիւնները՝ Ասորի-Եթովպ-Վուլկ. ևն, որոնք անխափար իզական կը դնեն:

Թէև պարզապէս հայ թարգմանութիւնն յինքնան չի հասկցուիր սեռի տարբերութիւնը, սակայն նկատի առնելով արեւելեան մտայնութիւնն ու բարբերը և կնոջ դերը, զժուար չէր գուշակել զայն:

Անորոշութեան պատճառը կամ այս դիրքը, յայտնի է, անով կը մեկնուի որ Մեր Ոսկեղաւուն հեղինակներն անխափար և առանց բացառութեան ամենեւին չեն կիրարկել ունի իզականաձեւը, մինչև կարծես խորշած կ'երևին թագոնի բառէն ան-

գամ (որուն մէջ ունի կը յայտնուի), Եսթեր. Ա. 9. «Ասթինէ կին թագաւորին», 15. «Ասթինեայ կնոջ թագաւորին» 16. և... ինչպէս հաւանօրէն կարելի է հետեցնել Փաւստոսի «ի կնոջ թագաւորին» շատ ծանօթ և վիճուած բացատրութիւնն ալ. և տիկինը՝ Երեմի փոխանակուած նաև զխոյ բառով՝ նոյնը կը հաստատէ, քանի որ թագոնի հայոց սովորական չէ գէթ այդ դարուն:

Կը մնար ուրեմն որ բնականաբար այդ և կիւ բառերով լրացնէին սեռի պահանջը, ինչպէս տեսանք յիշեալ փաւստոս օրինակին մէջ և Ս. Գրոց և Հարց շատ մը տեղեր, օր. Եեմ. Է. 67 մինչ յոյնը կ'ըսէ՝ και ἄδοντες και ἄδουσαι, = երգիչներ և երգչուհիներ, ինչպէս և բոլոր թարգմանութիւնները, հայն ունի «Երգեցիկը սաղմոսասաց արք և կանայք»: — Ես. Գ. 1. Ἰσχύοντα και ἰσχύουσιν = զօրաւորն և զօրաւորուին, հայը կը դնէ. «Ձայր հզօր և զկին զօրաւոր»:

Եոյնպէս Ժող. Բ. 8. Ἐποίησά μοι ἄδοντας και ἄδουσας = cantores et cantatrices = երգիչներ և երգչուհիներ. իսկ հայերէնը ճոխաբար գրած է. «Արարի ինձ զուսան»՝ արս և կանայս երգեցիկս:

Ղուկ. ԻԱ. 2. χήρα = vidua ի դէմ հայերէն ունի «կին ալրէ», և ասոր նման «կին մարգարէ», օր. Ես. Բ. 3. «Եւ մերձեցայ առ կինն իմ մարգարէ», ուր յոյնը և այլ թարգմանութիւններ ունին իզական սեռով, և քրօսթիձոն πρὸς τὴν προφῆτιν, նոյնպէս ւառիներ et accessi ad prophetissam:

Մինչդեռ այլուր զանց ըրած է հայ թարգմանութիւնը կիւր, մանաւանդ երբ յայտնի է և իզական բառեր կը բացատրեն, ինչպէս Ելից ԺԵ. 20. «Աննա մարգարէ, յորք Ահարոնի» քրօսթիձոն = մարգարէուհի. Ղուկ. Բ. 36. «Աննա մարգարէ դուստր Փանուելի» = քրօսթիձոն = prophetissa ևն:

Սակայն ինչպէս Ղուկ. ԺԵ. 9ը, նոյնպէս և այլուր շատ անգամ անծանօթ կը մնայ սեռի խնդիրը. օր. Սիր. Թ. 4. «Ընդ

երգեցիկս մի՛ ցանկորդիր», գուցէ երբեք մտքերնէս չանցնէր թէ այդ երգեցիկը երգչունի կամ պարուհի մ'է, ինչպէս յոյն-վուլգ. Μετὰ ψαλλούσης μη ἐνδελείχε = cum saltatrice ne assiduus sis և այլ թարգմանութիւններ յայտնի կ'ընեն<sup>1</sup>:

ԺԹ. Ղուկ. ԺԶ. 3.

«Պործել՝ ոչ կարեմ»<sup>2</sup>: Հոս յայտնապէս փորելի, հերկելի է գործի բառին իմաստը, ինչպէս ունին յոյն-վուլգ. σκάπτειν = fodere, Ստորի-Եթովպ ալ փորել կը դնեն. ինչպէս որ ստուգել Ղուկ. Զ. 48 յունաւէն ունի դարձեալ σκάπτειν, և հայերէնը զիմացը կը դնէ փորել: Սխալութիւնը մասնութիւնն ընդհանրապէս կը դնէ գործել գերկիր, և կամ արդէն իմաստն կը յայտնուի, ինչպէս Մտթ. ԻԱ. 28. «Երթ այսօր գործեալ յոյգող»<sup>3</sup>. սակայն վերը կարծեմ չի հասկցուիր թէ արդեօք ո՛ր է աշխատութեան թէ յատկապէս երկրագործութեան վրայ է խնդրը. բուն իմաստը բնագրէն պէտք է ստուգել:

Դախնիք և յատկապէս Ոսկեղարու հեղինակները որ այնքան ճոխ և զանազանակի լեզու գործածած են ընդհանրապէս, կարծեալ երկուշաբթի մօրօրինակութեան մը կը հետևին, ինչպէս վերի գործել բառն առնելով կը տեսնենք որ, օր. Ղուկ. ԺԴ. 16. «Ընթիրս գործեաց». յոյն-վուլգ. ἐποίησεν = fecit = բրտա, պատրաստեց:

Դարձեալ օր. Ղուկ. ԺԶ. 3. «Պործել ոչ կարեմ». յոյն-վուլգ. σκάπτειν = fodere = փորել, հերկել, Դարձեալ օր. Մտթ. ԻԱ. 28 «Պործեալ յայգող»<sup>4</sup>. յոյն-վուլգ. ἐργάζου = operare = աշխատէ:

Ի. Ղուկ. ԺԶ. 9.

«Արարէք ձեզ բարեկամս ի մամոնայէ անիրաւութեան, զի յորժամ պակասիցէ

այն՝ ընկալցին զձեզ ի յարկսն յաւիտեանական»:

Առանց շարադրութիւնը բռնաբարելու՝ իմաստն այս է. Ձեզի բարեկամներ պատրաստեցէք զրամի միջոցով (անիրաւ մամոնայէն), որպէս զի երբոր ան (դրամը) պակաս (աղքատութեան մէջ խնաք), (բտա թեկաւեցիր) ընդունին ձեզ:

Քնական է որ այն և ընկալցի են որ դժուարութիւն կը հանեն և հարկ է մեկնել զանոնք:

Այնք թէպէտ հեռուորի իմաստ տուող է, սակայն չի կրնար բարեկամներուն վերաբերիլ քանի որ եզակի է նախ, և յետոյ առականի նմանութիւնն ալ կը պահանջէ որ վերահաս վտանգի (պաշտօնանկութեան) և սնանկութեան մէջ խնայիք մարդը նախապէս շահած բարեկամներուն քով է որ ապաւնէ պիտի գտնէ:

Յոյն բնագրի ընդհանրապէս ընդունուած ձեւը = *textus receptus* համեմատ է մերինին, և մեկնուած իմաստով. ἔνα ὅταν ἐκλίπῃ = զի յորժամ պակասիցէ. ինչպէս կը դնէ Nestle. հայ թարգմանութիւնը կ'աւելցնէ այնք որ արդէն կ'ենթադրուի, և պարզապէս մեկնութիւնն է բնագրին:

Vigouroux սակայն գուցէ վուլկարայի հեղինակութիւնը վեր բռնելու համար կը հետեւի ἐκλίπετε = defeceritis ընթերցման՝ ունենալով իր հետ Ողբասողքեանն և բուականաթիւ յոյն օրինակներ, հակառակ Սինէական-վատիկանեան-Բեզեան (D) հեղինակաւոր խուսմին և ուրիշ բազմաթիւ ձեռագիրներու:

Լախման, Թիշընտորֆ և ուրիշներ մեկնելին համեմատ կը դնեն, ինչպէս նաև հնագոյն թարգմանութիւնները, օր. Ստորին-Եթովպ:

Ուրեմն ըստ Vigourouxի կամ վուլկարայի՝ իմաստն է. «Ձեզի բարեկամներ պատրաստեցէք զրամի միջոցով, որպէս զի

1. Տես այս մասին նաև Հյկզ. Բորն. «Երգեցիկ». ինչպէս և Թոռնեանի «Հատընտիր Ընթերցողներ» Բ. հ. էջ. 30. վիճենա ոպ. 1910:

2. Երբ մամուլի տակէն նոր կ'էլէկէ սոյն գիտողութիւնները, ձեռքերնին անցաւ «Հանգչա ամօրեայ» է 40

ամակի Բէլը, ուր F. Zorell S. J. «Ursprung und Eigenart der georgischen Bibelübersetzung» յօդուածին մէջ, էջ 678, այս «գործել» բառի տարբերութիւնը նշանակած էր յոյն-լատինէն:

հրորը պակսիք (մեռնիք կամ սնանկանաք, աղքատանաք) = ἐκλῖπετε = defeceritis ևն.

Ուր կը տեսնուի որ թէպէտ բնագրիւնեւրուն ընթերցումը բաւական տարբեր է, աւակայն իմաստի նշոյնութեան մը յանգիլ զըժուարին չէ եթէ պակսակցիք աղքատութեան իմաստով մեկնենք. իսկ եթէ մեռնիք մեկնենք, նոյնքան մօտաւորութիւն չի մնար:

ԻԱ. Ղուկ. ԺԶ. 19-20.

«Այր ոմն էր մեծատուն... (20) Եւ աղքատ ոմն անուն Ղազարոս: Իոյնատիոս վարդապետ՝ սոյն համարները մեկնելուն՝ զարմանք կը յայտնէ թէ ինչ պատճառաւ Յիսուս աղքատին անուն մը տուած է իսկ հարուստին՝ ոչ. յետոյ ինքն ալ կը փորձէ իր կողմանէ հաւանական մեկնութիւն մը տալ, ըսելով. կամ վասն զի հարուստը նախին աղքատներէն մէկու անունն ունէր, զոր չուզեց Յիսուս այս ազանին վրայ կրկնել. և կամ ազահը ունկնդիրներէն մէկուն անուանակից էր, զոր չուզեց խռովել:

Սակայն հետաքրքրական է որ Nestle՝ սոյն համարի բնագրին տակ կը ծանօթագրէ մեծատուն անունն ալ այսպիսի յաւելումով մը, cui nomen Phinees sah = որով անուն էր փենէէս:

Թէ ուսկից է չէ նշանակուած. անշուշտ ձեռագրի մը անկիւնէն միջնադարեան քահանայատէ մը թերեւ հետաքրքիրներու գտնացումով տալու: Մեր անկանոն գրքերուն մէջ (Նոր կտ.) այդ անունն հետք չկայ. իսկ աղքատին անունը Եթովպական թարգմանութեան մէջ Երիզաբէ, որ իսկական ձեւն է. Ղազար պարզապէս համառօտութիւնն է:

ԻԲ. Ղուկ. ԺԶ. 21.

«Եւ ցանկայր լնույ զորովայն իւր ի փըշ-րանացն»: Յոյն բնագրին և Վուլգ. պարզապէս ունին. ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι = cupiens saturari = ցանկայր յագել:

Զօհրայ պակսակցայր լնույ զորովայն իւր՝ ընթերցման կողմն է, և իրեն հետ կը համաձայնին շատ մը տպագրութիւններ, ինչպէս Բագրատունեանը (1860), Վիեննայի Մխիթ. Հարց բոլոր տպագրութիւնները ինչպէս և է. Պոլսի և այլուր եղած ներուրն:

Սակայն բնագրին և Վուլգատայի կը համաձայնին՝ նախ հայ ձեռագիրներու հետ, զոյնը, Մոսկուայի Աւետարանը (887)՝, յետոյ հնագոյն տպագրութիւններ, ինչպէս Ոսկանեանը (1666), Վենետիկ տպարար տոհմատարակ 1680, 1685, 1686, 1710, Մխիթար Արքայոց հրատ. 1732ին և 1736ին, Ս. Պետերբուրգի բնական տպար. 1817. Մեկն. Իոյնատիոս Վ. ի՝ և Վենետիկ Մխիթարեանց շատ մը տպագրութիւններ, ինչպէս 1740, 1752, 1766, 1776, 1804, 1874: Ասոնց վրայ կարելի է յաւելուլ Երուսաղէմի տպագրութիւնները 1867, 1886, 1898, Ամստերտամի 1698ինը, և է. Պոլսոյ 1823, 1872ինները, և մէնքն ալ յագել ունին, փոխանակ Վենուլ զորովայն՝ ին:

Չարմանալի է որ Զօհրայի ուշադրութենէն վրիպել է սոյն կէտը. «ոմանք՝ ցանկայր յագել» ըսեր ու անցեր է, առանց նկատելու որ պարզապէս ոմանք չեն այդ ձեւը դնողները, այլ հնագոյն և պատկառելի հեղինակութիւններ, և այն՝ բնագրին համեմատ:

Թէ ինչո՞ւ և ինչպէս Ասորի-Եթովպ. թարգմանութիւններն ալ փոխանակ յագելի լնույ զորովայն կը դնեն՝ հարկ է ասոնց և վերն յիշուած դասակարգին դէմ ըսել թէ պարզապէս շփոթութենէ մ'առաջ եկած է այդ ձեւի փոփոխութիւնը. անառակ որդւոյն առակին՝ Ղուկ. ԺԵ. 16. «Յանկայր լնույ զորովայն իւր յիշներէն զոր խոզքն ուտէին, և ոչ որ տայր նմա» անցած է հոս աղքատ Ղազարոսին:

Չարմանալի զուգահիշութիւն և նման

1. Մեկնութիւն Ղուկասու Աւետարանին. էջ 328, տպ. Կ. Պ. 1824.

2. Նոր կտ. Գոյն-Լատ. էջ 200.

3. «Յանկայր յագել ի փըշանացն».

4. Տպ. Կ. Պ. 1824.

շփոթութիւն մ'ունի նաև վուլկաթան, ճիշդ այս համարի երկրորդ մասին մէջ զոր ընգծեցինք: Վլասն զի մինչ բնագրին կը համաձայնի յագիւ ձեւով, անդին ինքն ալ (վուլկ.) անատակի առակին յիշեալ համարին «և ոչ ոք տայր նման կցած է ժՁ. 21ին. «Եւ ցանկայր յագիւ ի փշրանացն որ անկանէին ի սեղանոյ մեծատանն և ոչ որ տայր նմա = et nemo illi dabat». յաւելուած մը որ ոչ բնագրին և ոչ մէկ թարգմանութիւն կը վաւերացնեն՝:

ԻԳ. Ղուկ. ԺԼ. 4.

«Եթէ հօթն անգամ մեղիցէ եղբայր քո եւն...»:

Բնագրին և վուլկ. ունին. ἐὰν ἑπτὰκις τῆς ἡμέρας ἀμαρτήσῃ = si septies in die peccaverit = Եթէ օրոտս մէջ հօթն անգամ մեղանչէ: Ասորի-Եթովպ. թրգ. ալ ունին «հօթն անգամ յառաջ»:

«Յառաջ»ի պակասը շատ հին և նախնական պէտք է եղած ըլլայ հայ թարգմանութեան մէջ, քանի որ ոչ մէկ ձեռագրի մէջ անոր հետքը կը գտնենք:

Այլուր սակայն Ս. Գրոց մէջ այդ պաշտօնական ձեւն ունինք իր ամբողջութեան մէջ, ինչպէս Սղմ. ՃԺԲ. 164, Առակք. 24, 16, Դ. Թագ. Ե, 10 ևն ևն:

Ղուկ. յիշեալ համարին մէջ «յառաջ» ի պակասը բոլորովին անհամաձայն կը թուուի Յիսուսի խօսքերը Մտթ. ԺԲ. 21-22ին հետ, որ Պետրոս կը հարցնէ թէ արդեօք մինչև եօթն անգամ պիտի ներէ. իսկ յիսուս. «Ո՛ր ասեմ քեզ թէ մինչև ցեօթն անգամ, այլ մինչև հօրանաւեկին հօրե» որ մեծ և անորոշ թիւ մը կը յայտնէ, ինչպէս օր. միւր հազար կամ բոլորը: Արդ Մտթ. մէջ մերժելով հօրե անգամը և անոր տեղ Եօրանաւեկ անգամ հօրե պահանջելով, ինչպէս կրնար «Եթէ հօթն անգամ ալ մեղանչէ»ով զոհանալ՝ Ղուկ. այս համարին համեմատ:

Կէտ մը կայ որ պէտք չէ ուշադրութենէ վրիպեցնել. այսինքն, երբ առանց ժամանակի սահման մը դեհլոս վրայ է խնդրել, բնական է որ ներումեալ յի կրնար իր թիւը սահմանել, խնդրել բոլորովին կը փոխուի եթէ ժամանակը սահմանենք. այսպէս մէկ օրոտս համար միւսին հօրե անգամ ներելը կը քառե, այս ոճով միայն կրնան հաշտուիլ Յիսուսի խօսքերը, ինչ որ հայերէն թարգմանութեան մէջ կարելի չէ. ուրեմն անսահման ժամանակի համար Յիսուս կը պատուիրէ անսահման, անթիւ ներում, իսկ օրական շրջանի համար՝ կը զօհանայ հօթն անգամով, որ ինչպէս ըսինք սրբազան կամ պաշտօնական թիւ մ'էր հրէից մէջ:

ԻԳ. Ղուկ. ԺԼ. 9-10.

«Միթէ շնորհ ինչ ունիցի ծառային այնմիկ զի արար զամենայն հրամանսն»:

Այս հարցականին յայտնի ժխտական պատասխան մը չկայ հայերէն թարգմանութեան մէջ, սակայն վուլկաթան բոլոր լատին ձեռագրաց մէջ ունի Non puto = Չեմ կարծեր (ոչ), ինչպէս որ կարելի է տեսնել բոլոր քննական հրատարակութեանց մէջն ալ: Ասորին ալ վուլկ. պէս ունի «Չեմ կարծեր», բայց եթովպ. չու-նի: Յոյն բնագրին բաւականաթիւ օրինակներ ունին այդ ժխտական պատասխանը Οὐ δοκῶ = չեմ կարծեր, ինչպէս կը զնեն իրենց քննական հրատ. մէջ՝ Vigouroux, B. Weiss, Լոնտրայի 1657ի վեցելգուեանը ևն, իսկ Lachmann, Tischendorf, Nestle և ուրիշ շատեր ընդունելով միաբան այդ ընթերցումը վուլկաթայի մէջ, վաւերական չեն համարիր զայն սակայն յոյն բնագրին մէջ, որով և ոչ իսկ կը նշանակեն:

Շատ հաւանական է որ յետոյ ներմուծուած ըլլայ ընդօրինակողներու կողմէն, քանի որ ոչ մէկ հեղինակաւոր աղբիւր ունի իրեն պաշտպան այդ աւելորդ ընթերցումը:

1. Տե՛ս Nestle էջ 200 (վուլկ.).

2. ԵՂԻԱ ՓԷՂԻՍԵԱՆ